

dr hab. Agnieszka Hess
Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej
Uniwersytet Jagielloński
agnieszka.hess@uj.edu.pl
(+12) 664 55 33 wewn. 56 53

Kraków, 15.10.2016

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Zofii Sawickiej

Wpływ nowych mediów na przemiany polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu na przykładzie Arabskiej Wiosny

przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Janusza Adamowskiego

Recenzja odnosi się do następujących elementów: znaczenia problematyki badań, ważności i istotności podjętego tematu; struktury rozprawy; zawartości merytorycznej; zastosowanej metodologii i przebiegu badań; formalnych aspektów pracy. Na końcu zaprezentowana została konkluzja dotycząca dopuszczenia rozprawy do dalszego procedowania.

Pani Zofia Sawicka przygotowała rozprawę doktorską na temat wpływu mediów społecznościowych na proces przemian politycznych w świecie arabskim – szczególnie w Tunezji i Egipcie - w kontekście wydarzeń nazwanych Arabską Wiosną. Autorka przedstawiła zamierzenia badawcze stawiając pytania dotyczące:

- sposobu, w jaki nowe technologie umożliwiają prowadzenie spornych polityk;
- roli, jaką odgrywają nowe media w procesie obywatelskiego zaangażowania;
- wpływu, jaki wywierają działania nowych mediów na funkcjonowanie autorytarnych systemów politycznych i medialnych;
- relacji zachodzących między aktywnością obywateli prowadzoną w sferze online i offline;
- sposobu, w jaki nowe media promują nowe formy dziennikarstwa obywatelskiego;

- skutków, jakie wywołuje proces zmian systemów medialnych zachodzących pod wpływem nowych mediów na przemiany w sferze aktywności obywateli.

Zrealizowanie tak szeroko zakrojonego i ambitnego projektu badawczego wymagało zastosowania różnych metod i technik badawczych. Autorka wskazuje na dwie podstawowe metody wykorzystane w pracy – krytyczną analizę dyskursu oraz analizę systemową. W rzeczywistości stosuje także inne metody: porównawczą, opisową, studium przypadku oraz zestaw jakościowych technik do analizy przekazów medialnych.

Znaczenie problematyki badań

Problematyka recenzowanej rozprawy mieści się w obszarze zainteresowań nauk o mediach, ale obejmuje również zagadnienia z zakresu: nauk o polityce, psychologii społecznej, socjologii i kulturoznawstwa.

Badanie wpływu mediów społecznościowych na przemiany polityczne stanowi wyzwanie dla współczesnych nauk społecznych i humanistycznych, wymaga bowiem interdyscyplinarnego podejścia, które uwzględnia wieloaspektowość tej problematyki. W recenzowanej pracy Autorka podejmuje temat ważny i aktualny. Jej badania wpisują się w obszar studiów nad oddziaływaniem nowych mediów na zmiany zachodzące w wymiarze społecznym i politycznym. Problematyka ta cieszy się dużym zainteresowaniem medioznawców, szczególnie wśród młodych badaczy mediów, w Polsce i Zagranicą. Analizę arabskich systemów medialnych oraz badania oddziaływania nowych mediów na przemiany społeczno-polityczne w państwach Bliskiego Wschodu można natomiast uznać za nowatorskie w polskiej literaturze przedmiotu. Jak pisze Autorka: „tematyka ta jest szeroko podejmowana w nauce zachodniej, szczególnie w amerykańskiej, natomiast w Polsce doczekała się zaledwie kilku artykułów, opublikowanych głównie w materiałach pokonferencyjnych”(s. 6).

Z satysfakcją i uznaniem należy przyjąć pracę, która eksploruje przedmiot mało badany i do badania trudny. Założenia dysertacji są wartościowe poznawczo, tym bardziej, że wpisana w nie została analiza obejmująca trzy wymiary rzeczywistości społeczno-politycznej (makro – systemowy, mezo-instytucjonalny i mikro – indywidualny). Badania objęły istotny okres przemian w krajach Bliskiego Wschodu. Na uznanie zasługują kompetencje językowe

Autorki. Znajomość języka arabskiego umożliwiła Jej analizę tekstów oryginalnych oraz wnikliwą obserwację badanych zjawisk w trakcie pobytów studyjnych.

Struktura rozprawy

Konstrukcja wewnętrzna pracy ma charakter problemowy. Wstęp zawiera wszystkie elementy zwyczajowo wymagane w takiej części rozprawy. Autorka czytelnie przedstawia założenia dysertacji, jej zawartość, hipotezy i pytania badawcze, przebieg badań oraz zwraca uwagę na trudności i problemy, jakie napotkała w trakcie analizy. Pozytywnie oceniam to, że we wstępie prosto i wyczerpująco, zdefiniowane zostały najważniejsze pojęcia używane w pracy, tj. polityka, społeczeństwo obywatelskie, obywatelskie zaangażowanie, cyberaktywizm, dziennikarstwo obywatelskie.

Praca składa się z pięciu rozdziałów, stanowiących logiczną całość. Każdy z nich kończy się podsumowaniem, w którym przedstawiono najważniejsze wnioski z rozważań i analiz w nim zawartych. Pierwszy rozdział ma charakter czysto teoretyczny. Autorka konceptualizuje w nim problematykę podjętą w pracy. Definiuje nowe media, wyróżnia immanentne cechy mediów społecznościowych, w tym blogów i portali społecznościowych, które uczyniła jednym z przedmiotów badań. Rozdział ten zawiera także teoretyczne rozważania dotyczące komunikowania politycznego, funkcjonowania ruchów społecznych i sfery publicznej w dobie nowych mediów.

Drugi i trzeci rozdział poświęcone zostały państwom Bliskiego Wschodu. Autorka, w pierwszej kolejności, przedstawiła kulturowe, historyczne i polityczne uwarunkowania funkcjonowania państw i społeczeństw w tym rejonie świata, a następnie wskazała czynniki, które - Jej zdaniem - wpływają na kształtowanie się dyskursu medialnego na Bliskim Wschodzie. Drugi rozdział zawiera m.in. charakterystykę mediów arabskich i arabskiej sfery publicznej, ze szczególnym uwzględnieniem roli, jaką odgrywa panarabska stacja telewizyjna al-Jazeera. Ważnym wątkiem w tym rozdziale jest analiza przemian, jakie dokonały się w arabskich systemach medialnych i arabskiej sferze publicznej na skutek rozwoju i upowszechniania się internetu.

W trzecim rozdziale Autorka omawia systemy medialne Tunezji i Egiptu. Analiza systemowa uwzględnia kontekst historyczny, społeczny i polityczny w jakim funkcjonują media w tych krajach. Opisano także poszczególne elementy systemu, m.in. autorytarny model prasy, który pozostaje cechą charakterystyczną większości systemów medialnych na

Bliskim Wschodzie. Przedstawiono także rozwój infrastruktury internetowej i nowych technologii w obydwu państwach. Za ważny element badań, opisany w omawianym rozdziale, uznać należy rozważania Autorki na temat wolności słowa w Tunezji i Egipcie oraz analizę porównawczą dotyczącą stopnia kontroli państwowej mediów, przed i po wydarzeniach Arabskiej Wiosny, w badanych krajach.

Czwarty i piąty rozdział to studium przypadku. W rozdziale czwartym Autorka analizuje sposób przedstawiania Arabskiej Wiosny w mediach zachodnich, a następnie zastanawia się, jak kształtowany przez nie dyskurs oddziałuje na postrzeganie wydarzeń w świecie arabskim przez zachodnią opinię publiczną. Po raz kolejny, szczególna uwaga poświęcona zostaje stacji al-Jazeera. Autorka stara się określić wpływ przekazu al-Jazeery na sposób postrzegania i oceny wydarzeń Arabskiej Wiosny, z jednej strony, przez audytorium Zachodnie, z drugiej strony, przez audytorium arabskie. Rozdział ten przedstawia najważniejszy etap realizacji projektu naukowego, w którym badania Autorki skupiły się na analizie procesu powstania w internecie tzw. „trzeciej opozycji”. W tej części pracy omówiono rolę i funkcje nowych mediów podczas bezpośrednich protestów, które doprowadziły do obalenia prezydentów w Tunezji i Egipcie.

Rozdział piąty zawiera analizę sposobu przedstawiania wydarzeń Arabskiej Wiosny w sieci w pozostałych państwach arabskich. Badania zawarte w tym rozdziale objęły następujące państwa: Algieria, Maroko, Libię, Jordanię, Syrię, Jemen. Analiza objęła także Tunezję i Egipt po wydarzeniach Arabskiej Wiosny. Autorka nie poprzestała na analizie treści internetowych, ale podjęła się rozważań dotyczących kształtowania się grup społecznych, grup protestu, a nawet tożsamości w sieci. Szczególną uwagę poświęciła internetowym ruchom młodzieżowym, które były – zdaniem Autorki – motorem opisywanych w pracy wydarzeń i przemian.

Zakończenie zawiera odpowiedzi na pytania postawione we wstępie. Na końcu pracy zamieszczona została obszerna bibliografia i netografia.

Bardzo wysoko oceniam strukturę rozprawy. Praca została poprawnie skonceptualizowana. Kolejność i podział treści rozdziałów są logiczne. Za walor pracy uznaję krótkie wprowadzenie teoretyczne (jeden rozdział) i rozwiniętą część empiryczną pracy (cztery rozdziały). Słabym punktem pracy jest – moim zdaniem – dość powierzchowne potraktowanie opisu przebiegu badań. Krótki podrozdział na temat zastosowania krytycznej

analizy dyskursu, ze wskazaniem kategorii opisu, podniósłby jeszcze walor naukowy rozprawy.

Podstawy teoretyczne pracy

Zofia Sawicka we wstępie zdefiniowała pojęcie „polityki” powołując się na Jeffrey’a Goldfarba i w ten sposób, już na początku pracy, sprecyzowała przyjętą perspektywę badawczą. Napisała: „Goldfarb twierdzi, że mikropolityka może być politycznie ważna prowadząc do zmian poprzez utworzenie nowej rzeczywistości społecznej i wirtualnych społeczności stworzonych przez wyraziste interakcje i dialogi na temat alternatywnych ideologii. Według niego życie polityczne rozwija się w małych pomieszczeniach, gdzie dialog generuje siłę polityczną (J. C. Goldfarb, *The Politics of Small Things: The Power of the Powerless in Dark Times*, Chicago 2006, s.1.) Autorka przyjęła, że polityka jest „częścią dnia codziennego”, a za cytowane wyżej „pomieszczenia” uznała wirtualną przestrzeń stworzoną przez nowe media. Świadczy to o dojrzałości badaczki, która nie boi się stawiania hipotez trudnych do weryfikacji i definiowania zjawisk na podstawie obserwacji i zgodnie z własną intuicją. Autorka skupiła się w opisie podstaw teoretycznych na „mikropolityce”, konsekwentnie twierdząc, że pozwala ona zobaczyć, jak zmieniają się stosunki władzy. Centrum rozważań uczyniła zaś media, przede wszystkim media społecznościowe.

Pierwsza część dysertacji (rozdział pierwszy i początek drugiego), w której Autorka buduje medioznawczo-politologiczne zaplecze teoretyczne dla swoich badań, ma charakter podręcznikowy. Zawiera ona wybór podstawowych koncepcji sfery publicznej oraz koncepcji definiujących nowe media i wyjaśniających wzajemne relacje mediów i polityki, które są dobrze znane i cytowane w zagranicznej i polskiej literaturze przedmiotu. Na uwagę zasługuje jednak umiejętność Autorki do syntezy i problemowego przedstawiania teoretycznych podstaw projektu naukowego. Do zaprojektowania badań dotyczących zdolności komunikacyjnych nowych mediów i ich wpływu na przemiany polityczne z powodzeniem wykorzystała. Ona zarówno koncepcje systemowe Denisa McQuaila, Daniela C. Hallina i Paolo Maniciego, koncepcje funkcjonalne sfery publicznej Juergena Habermasa, Manuela Castellsa oraz koncepcje ruchów społecznych Charlesa Tilly i Anthony’ego Giddensa. Odwołując się do dzieł i koncepcji powszechnie znanych Autorka nie powieliła tradycyjnych schematów opisu relacji i zjawisk, ale wyraźnie wskazała na ich związek z podjętym w rozprawie problemem badawczym. Na uwagę zasługuje także bardzo

przejrzyste opisanie podbudowy teoretycznej do krytycznej analizy dyskursu zastosowanej w pracy, którą stanowiły koncepcje Michaela Foucaulta, Piuerre'a Bourdieu i Juergena Habermasa.

Podsumowując ocenę teoretycznych podstaw pracy, należy stwierdzić, że Autorka dobrze orientuje się w literaturze z obszaru nauk społecznych dotyczącej podjętego tematu. Z powodzeniem przedstawiła One problemowe zaplecze teoretyczne do badań nad wpływem nowych mediów na przemiany polityczne. Walorem rozważań teoretycznych jest konsekwencja i zdolność wyboru koncepcji, które można zastosować w projekcie. Dobrze, że Autorka zrezygnowała z obszernych rozważań na temat oddziaływania nowych mediów na rzeczywistość społeczną na rzecz opisu uwarunkowań i kontekstu wydarzeń Arabskiej Wiosny w analizowanych państwach (rozdziały 2 i 3). Jest to temat słabo opisany w polskiej literaturze przedmiotu. W tym sensie przedstawiona do recenzji praca wypełnia lukę tematyczną w tym obszarze.

Zastosowana metodologia i przebieg badań

Trudny i wieloaspektowy przedmiot badań wymaga zastosowania różnych metod i technik badawczych. Przedstawione do recenzji przedsięwzięcie naukowe było trudne do realizacji, co należy wziąć pod uwagę przy ocenie zastosowanej metodologii i przebiegu badań.

Autorka, za najlepszą metodę badawczą do zrealizowania podstawowego celu projektu, uznała krytyczną analizę dyskursu. Wybór ten został dobrze uzasadniony interdyscyplinarnym podejściem badawczym oraz charakterem przedmiotu badań, który wymagał uwzględnienia analizy „tekstu” w kontekście. Odwołując się do publikacji Teuna van Dijka oraz Michaela Foucaulta, Autorka dobrze poradziła sobie zarówno z wyjaśnieniem fundamentalnych założeń krytycznej analizy dyskursu jako metody jakościowej, jak i z operacjonalizacją pojęcia „dyskurs”, stosowanym w jej pracy.

Autorka napisała: „KAD została zastosowana do analizy tekstów prawnych, relacji medialnych, blogów i innych tekstów online w celu zbadania struktur tunezyjskiej i egipskiej sfery publicznej oraz tego, jakie środki zostały wdrożone do ustanowienia władzy” (s. 14). W rozdziałach empirycznych, w których Doktorantka prowadzi rozważania dotyczące wspomnianego wyżej materiału nie ma opisu przebiegu badań i kategorii badawczych. W wyniku tego, praca - we niektórych jej fragmentach - sprawia wrażenie przypadkowego opisu

rzeczywistości (rozdział IV) a nie uporządkowanego, jakościowego wywodu naukowego. Z tego powodu, słabym punktem pracy jest - moim zdaniem - dość powierzchowne potraktowanie opisu zastosowania krytycznej analizy dyskursu. Jak już pisałam, krótki podrozdział (na wzór podsumowań stosowanych na zakończenie rozdziałów) ze wskazaniem kategorii opisu stosowanych w KAD, podniosłoby jeszcze walor naukowy rozprawy.

Powyższa uwaga nie odnosi się natomiast do opisu analizy systemowej, historycznej i porównawczej. Wyjaśnienie przebiegu badań we wstępie rozprawy nie wymagało doprecyzowania w dalszej części pracy.

Pomimo dość zdawkowego opisu przebiegu badań KAD w rozdziałach empirycznych wysoko ocenić należy realizację projektu badawczego i jego efekty. O świadomości badawczej Autorki świadczą wnioski formułowane na każdym etapie projektu. Doktorantka wyróżniła czynniki wpływu mediów społecznościowych na przemiany społeczno-polityczne jakie dokonały się w państwach Bliskiego Wschodu – w odniesieniu do ruchów protestu, państwa i systemów działających w jego ramach, w tym systemu medialnego. Chociaż chęć polemiki budzą, zastosowane w niektórych miejscach pracy, uogólnienia dotyczące siły sprawczej nowych mediów (s.67, 132, 146, 230, 231, 235-237) to realizację projektu badawczego uznać należy za sukces. Wyniki badań przeprowadzonych przez Doktorantkę stanowią podłoże do formułowania nowych hipotez i wniosków dotyczących wpływu nowych mediów na przemiany polityczne nie tylko w państwach, które Autorka uczyniła przedmiotem badań. Jest to niewątpliwa zaleta recenzowanej pracy.

Formalne aspekty rozprawy

Praca napisana została ładną poprawną polszczyzną, językiem formalnym, właściwym dla prac naukowych i jednocześnie przystępnym dla czytelnika. Przypisy i bibliografia sporządzone zostały poprawnie.

Praca jest staranna pod względem edycyjnym. Zawiera jedynie nieliczne błędy (literówki), które nie umniejszają wysokiej ocenie formalnych aspektów rozprawy.

Na uwagę zasługuje bogata bibliografia. Autorka zawarła w niej najważniejsze pozycje z dziedzin – politologii (systemy polityczne, komunikacja polityczna) i nauki o mediach (nowe media, systemy medialne, oddziaływanie mediów, analiza mediów), jakie mogły być wykorzystane przy realizacji zamierzeń badawczych Doktorantki. Nie do

przecenienia są odwołania do oryginalnych tekstów oraz internetowe źródła anglojęzyczne zawarte w netografii.

Konkluzja

Pragnę podkreślić, że z uwagi na zalety przedstawionej rozprawy pt. „Wpływ nowych mediów na przemiany polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu na przykładzie Arabskiej Wiosny”, o których była mowa wyżej: nowatorski charakter problematyki i perspektywy badawczej, szerokie ujęcie zagadnienia, obszerny materiał badawczy, a także sposób opracowania zebranych materiałów, poprawność wyводу oraz przystępny i precyzyjny styl narracji, praca spełnia wymogi stawiane rozprawie na stopień naukowy doktora. Zgodnie z art. 13 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 r., wnoszę o dopuszczenie p. mgr Zofii Sawickiej do kolejnego etapu przewodu doktorskiego.

Kraków, 15 października 2016

Agnieszka Hess

